

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ:

особливості сприйняття та осмислення

САДОВА В. В.

УДК 378.147 : 37(09)

ОСНОВОЮ професійної підготовки майбутнього вчителя сьогодні є нерозривна єдність власне педагогічного, предметного та загальногуманітарного складника. У цій єдності важливу роль відіграють історико-педагогічні знання: адже саме історико-педагогічна інформація не лише дозволяє зрозуміти хід та результати розвитку педагогічної думки, трансформацію педагогічних ідей, а й сприяє налагодженню системних міжпредметних зв'язків та сполук у загальному контексті підготовки спеціаліста педагогічного профілю. Зміст педагогіки як науки повинен мати історичний характер – на цій тезі наголошував свого часу наш видатний співвітчизник П. Юркевич, розпочинаючи читання курсу педагогіки в Московському університеті в 50-х рр. XIX ст. лекціями з історії освітніх систем Стародавньої Індії, Китаю, педагогічних систем Доби античності. І нині історія педагогіки – єдина можливість підготувати гарного сучасного вчителя, без якого немає гарної освітньої системи, оскільки такий учитель не бездумно й механічно наслідує принципи, методи та прийоми, які були в основі його виховання й навчання, а вдосконалює їх. Для цього він повинен мати критичну самосвідомість, розуміти сутність освітніх процесів, проблем та завдань у світлі сучасних вимог (думка, висловлена в різні часи Е. Дюркгеймом та Б. Бім-Бадом). Вивчення минулого педагогічного досвіду дозволяє неупереджено й об'єктивно оцінити сучасне педагогічне новаторство, створює відповідне тло для інтелектуальної свободи вчителя, викладача вищої школи.

Надзвичайно поетичне визначення історії педагогіки як науки та навчальної дисциплі-

ни знаходимо в Б. Бім-Бада. Учений порівнює історію педагогіки зі спостереженнями за бутонем квітки, що розквітає, і зауважує: набагато цікавіше спостерігати з допомогою сучасної техніки за поступовим розквітанням, аніж споглядати фотографію вже розквітлої рослини [1]. Російський науковець у контексті сучасних соціально-політичних подій виокремлює проблему свободи та деспотизму у вихованні й освіті молодого покоління як наскрізну для філософії пізнання та історії педагогіки: очевидною є паралель між інерцією й тиском у сфері пізнання, з одного боку, та соціально-політичним насиллям над людиною – з іншого [Там само].

Для західноєвропейських та американських педагогів історія педагогіки – передусім синонім історії соціалізації (друга половина XX ст., Б. Бейлін, У. Сміт). Дослідники зазначають, що в концептуальному розвитку західної історії педагогіки в XX ст. домінантним вектором стає «універсалізація»: вивчення реального педагогічного процесу, який здійснюється в школі, родині та інших соціальних інститутах і розглядається здебільшого на тлі та у зв'язку з впливами суспільного середовища, праці, сукупності культурних факторів кожної з епох, яку досліджують.

Власне зміст історико-педагогічної підготовки студентів вищої педагогічної школи вивчали такі слов'янські теоретики освіти, як Б. Бім-Бад, М. Богуславський, Б. Вульф, О. Джуринський, М. Константинов, О. Піскунов, З. Равкін, К. Сумнітельний та ін. Розробляють методологічні та теоретичні засади вивчення історії освіти, застосування до історії педагогіки культурологічного, парадигмального, цивілізаційного, акмеологічного підходів.

На вітчизняних теренах науковими школами А. Бойко, В. Кравця, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка здійснено переосмислення

історії педагогіки як самостійної науки (і з погляду її позиціонування щодо інших гуманітарних наук, і з погляду змісту історико-педагогічного знання, засадничих принципів, методів викладання). Вивчаються можливості використання феноменології, герменевтики, синергетики щодо розв'язання історико-педагогічних проблем та фундації нових напрямів. Незважаючи на різноаспектність та широкий спектр історико-педагогічних розвідок, представників вітчизняної історико-педагогічної науки поєднує:

– інтерес до особистісно-біографічних фактів історії педагогіки як науки, тлумачення індивідуальності як історично нової форми усупільнення педагогічного досвіду (Н. Дічек, Е. Дніпров, Л. Пироженко, Т. Самоплавська, В. Скуратівський, І. Соколова, О. Сухомлинська та ін.);

– оновлення змісту історико-педагогічної науки як складника гуманітарних знань на ґрунті інтеграції та органічного поєднання світових і вітчизняних наукових здобутків, використання порівняльної педагогіки та елементів компаративістики (А. Бойко, Н. Дем'яненко, М. Євтух, І. Зайченко, С. Сисоева та ін.);

– проблема розширення джерелознавчого поля, репрезентативності вибору джерел, уведення в науковий обіг нових текстів, документів, на цьому ґрунті – оновлення або докорінна зміна поглядів, уявлень щодо розвитку, становлення, концептуалізації педагогічних ідей у різні історичні епохи (О. Вишневський, Н. Гупан, С. Золотухіна, В. Кузь, О. Любар, А. Рацул, О. Радул, Ю. Руденко, А. Сбруєва, М. Стельмахович, М. Ярошевський та ін.).

Попри все розмаїття підходів, спільною для українських і східнослов'янських науковців служить ідея про те, що на початку ХХІ ст. педагогіка й історія педагогіки інтегрують у собі через власне педагогічну інтерпретацію інформацію всіх наук, які вивчають процес розвитку людини: етнографію, історію, філософію, психологію, соціологію (Б. Бім-Бад [1]). Ідея класика слов'янської педагогіки К. Ушинського про педагогіку як науку, яка повинна будувати свої висновки й узагальнення на ши-

рокому спектрі наук про людину, а керувальним принципом педагогічних дисциплін повинен бути принцип антропологічний [14], саме зараз набула конкретного втілення.

Сучасний стан педагогіки й історії педагогіки як постнекласичний (термін В. Єр'оміна та В. Пермінової [6]) детермінує зміст історико-педагогічної освіти (і вужче – власне історико-педагогічної навчальної інформації) як «нелінійну суперпозицію із якостей особистості та якостей формувальних універсальних способів її діяльності, її ключових компетенцій» [Там само, с. 20]. Власне структура сучасного історико-педагогічного знання досліджена в працях М. Богуславського, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та інших науковців. Наслідуючи думку, висловлену свого часу ще Я. Коменським про зміст освіти як зміст культури, який здатний від початку ошляхетнювати та вдосконалювати природу людини, про знання, які дають людині силу протистояти злу, сучасні науковці намагаються об'єктивно представити студентам історико-педагогічну інформацію. І тут маємо кілька думок щодо оптимального подання історико-педагогічного знання. На разі пригадаємо, що в сучасній практиці навчання у вищій школі знання найчастіше трактують як інформацію, яку студент запам'ятовує та відтворює, для гуманітарних дисциплін додається власне онтологічний контекст – контекст повноти й об'єктивності розуміння та інтерпретації. Сьогодні в основному подання студентам історико-педагогічного знання спирається на хронологічний підхід, який має в українській гуманітаристиці глибокі коріння (досить пригадати історико-педагогічні нариси І. Крип'якевича, С. Сірополка). Майже всі відомі підручники з історії педагогіки послуговуються ним як основним з певними відгалуженнями або інтерполяціями біографічного характеру. І хоча майже всі сучасні визнані науковці усвідомлюють недосконалість та обмеженість хронологічного підходу, він, судячи з матеріалів, узагальнених в українських і російських підручниках і посібниках з історії педагогіки, залишається провідним. Скажімо, видатний сучасний історик педагогіки О. Джуринський у статті

«Роздуми над історією педагогіки» [4] стверджує: «педагогіку і школу варто розглядати не лише в контексті соціально-економічних формацій, а й також в умовах цивілізацій з їхніми багатоаспектними культурними, етнічними, релігійними типами. Цивілізаційний підхід до історії педагогіки помітно збільшує потенціал її осмислення, дозволяючи формулювати суттєві характеристики світового історико-педагогічного процесу» [Там само, с. 72]. Натомість, у підручнику для вищої школи [3] цього ж автора цивілізаційний підхід фактично зведений до традиційного хронологічного.

Із приводу власне хронологічного підходу О. Сухомлинська зазначає: такий підхід (учена називає його ще «ортодоксально-хронологічним» [10, с. 42]) у сучасних умовах не є конструктивним і продуктивним, особливо з огляду на той факт, що історія педагогіки з кожним роком втрачає свої позиції в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя (наприклад, у Криворізькому педагогічному інституті ДВНЗ «Криворізький національний університет» лише за останній навчальний рік лекційний курс з історії педагогіки для студентів філологічних спеціальностей безпідставно скорочено майже вдвічі). Тому «втиснення» широкого хронологічного контексту розвитку педагогічної думки, становлення освітніх систем й висвітлення діяльності персоналій у малий обсяг навчального курсу призводить лише до переліку тих чи тих подій і фактів, викладацької «скоромовки» за відсутності достатнього масиву наукової інформації [Там само]. Таким чином сутність історико-педагогічного матеріалу вихолощується, нейтралізується. І хоча в науково-педагогічній періодиці доволі широко дискутують проблему використання проблемного, концентричного викладу історико-педагогічних знань, для практики викладання історії педагогіки у вищій школі вони все ще залишаються *terra incognita*. Тож, маємо лакуну між теоретико-методологічним осмисленням цієї проблеми та спробами її розв'язання у практичній площині.

Між тим, саме методологічні підходи без-

посередньо детермінують основні напрями викладання історико-педагогічного знання, допомагають викладачу розставити смислові акценти подання майбутнім учителям педагогічного спадку людства, уникати зайвої «описовості» пропонованої навчальної історико-педагогічної інформації.

На нашу думку, у виборі оптимальних шляхів, методів і способів представлення студентам історико-педагогічної інформації стрижневими повинні бути питання «зворотного зв'язку», – проблеми вивчення особливостей сприйняття студентом інформації такого спрямування. Дослідження цієї проблеми дозволить викладачу вищої школи обрати оптимальний методологічний підхід і для створення підручників та посібників, і безпосередньо для процесу викладання й навчання. Перші кроки у розв'язанні цієї проблеми повинні бути пов'язані з обізнаністю щодо логіки накопичення та розвитку історико-педагогічної інформації (Б. Бім-Бад, О. Піскунов, К. Шмідт) та межійних дисциплін, усвідомленням дослідником вікових особливостей студентства (С. Вітвіцька, Л. Подоляк, Р. Немов, В. Юрченко).

У сучасному вищому навчальному закладі історико-педагогічна інформація засвоюється студентами під час відвідування лекцій, участі у семінарах, шляхом самостійної, індивідуальної роботи над певними темами чи розділами. З метою дослідження особливостей сприйняття студентами історико-педагогічної інформації ми обрали лекційну форму, яка залишається провідною формою вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Протягом другого семестру 2011 – 2012 навчального року в навчальній роботі зі студентами факультету української філології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (групи УАФ-09, УМЛ-09-1,2, УФР-09) нами була використана адаптована методика «Оцінка часових інтервалів» [2, с. 20 – 21]. Методика побудована таким чином. У ході лекційних занять з історії педагогіки через певні часові інтерва-

ли (через 9, 45 та 63 хвилини після початку лекції) студенти, не дивлячись на годинник, відзначали на картках (див. рис. 1), скільки часу пройшло від початку лекції. Методика ґрунтується на ідеї про мотиваційну зумовленість перцептивних викривлень: для людини, внутрішньо мотивованої, зануреної в стан «поток» навчальної діяльності час сприймається як швидкоплинний. За викривленнями сприйняття часу студентами можна судити про глибину «зануреності» в навчальну діяльність. Бали за цією методикою визначаються таким чином: вираховується сума відносної величини розбіжностей між часом, зовнішньо сприйнятим студентами (суб'єктивним), і реальним часом, тобто бал рахується за формулою:

$$N = St1 = (t1 \text{ real} - t1 \text{ sub}) + (t2 \text{ real} - t2 \text{ sub}) + (t3 \text{ real} - t3 \text{ sub}),$$

де $t1 \text{ real}$, $t2 \text{ real}$, $t3 \text{ real}$, – час, що пройшов з моменту початку лекції до моменту першого, другого, третього замірів відповідно;

$t1 \text{ sub}$, $t2 \text{ sub}$, $t3 \text{ sub}$ – суб'єктивна оцінка студентом часу з моменту початку лекції до моменту першого, другого, третього замірів відповідно.

Оцінка здійснювалася на трьох обраних лекціях з історії педагогіки, одна із лекцій (третья) за темою «Педагогічна теорія К. Д. Ушинського» проводилася як відкрита: студентам і присутнім викладачам запропоновано авторський погляд лектора на сутність і шляхи реалізації ідеї народності виховання, обґрунтованої у працях видатного слов'янського педагога, залучалися раніше не відомі широкому загалу архівні матеріали та матеріали з особистого архіву викладача, використовувався мультимедійний супровід (слайди з фотографіями, схемами, таблицями). За результатами використання методики маємо можливість схарактеризувати особливості сприйняття історико-педагогічної інформації студентами філологічного факультету.

Обробка й узагальнення емпіричної інформації дозволили визначити, що під час перших двох лекцій збіг суб'єктивного та реального часу зафіксовано в 35% студентів, а

кількість студентів, для яких «занурення» в потік навчальної історико-педагогічної інформації не відбулося або відбулося частково, майже вдвічі перевищує кількість майбутніх філологів, яким навчальна інформація видавалася цікавою та актуальною. Якщо час, зафіксований на першому замірі, фактично збігається з реальним, то на другому й особливо третьому замірах визначаємо розрив реального й суб'єктивного часу: суб'єктивний час, зафіксований студентами, випереджає реальний.

З урахуванням отриманої інформації навчальний матеріал відкритої лекції був спрямований на висвітлення і загального соціально-політичного, історико-педагогічного контексту, у якому дістає теоретичне обґрунтування ідея народності К. Ушинського, і на обговорення шляхів реалізації цієї ідеї в умовах сучасного багатокультурного українського освітнього простору. Навчальна інформація добиралася на основі рекомендацій О. Сухомлинської про те, що, якщо в центрі моделювання національної педагогічної думки перебуває аналіз життєвого й творчого шляху педагога – творчої особистості, носія ідей, то педагогічна персоналія має включати: 1) життєпис («особистісну» історію); 2) власний, особистісний підхід до розгляду педагогічного процесу (моральний, етичний зміст творчості); 3) предметний підхід (включеність або не включеність у тогочасний педагогічний процес); 4) ідейно-соціальні, культурницькі засади (розмаїття зв'язків з епохою, ступінь і сила їхніх впливів на педагогічні погляди) [12, с.13]. Паралельні відгалуження (К. Ушинський – реформатор освітньої системи, творчі взаємини К. Ушинського й М. Пирогова, методичний доробок педагога та ін.) дозволили розкрити основні питання історико-педагогічної теми у взаємозв'язку та взаємозалежності із загальним соціокультурним контекстом тієї доби.

Аналіз студентських бланків та фіксованих трьох замірів дозволив визначити, що в переважній більшості студентів під час третьої лекції вже реальний час випереджав суб'єктивний в інтервалі від 7 до 10 – 12 хвилин,

причому це випередження стосувалося всіх трьох замірів. На основі аналізу результатів застосування вказаної вище методики та узагальнення результатів безпосередніх спостережень за особливостями сприймання й відтворення студентами філологічних дисциплін історико-педагогічної інформації можемо виокремити чинники, які сприяють досягненню глибини та ґрунтовності засвоєння студентами історико-педагогічної інформації. До таких чинників слід віднести:

– інтегрування та взаємодоповнення форм навчальної взаємодії у процесі вивчення студентами дисциплін педагогічного циклу;

– активацію загальногуманітарного контексту під час висвітлення особливостей власне педагогічної, організаційно-педагогічної та літературно-публіцистичної діяльності окремих персоналій (видатних педагогів минулого, організаторів шкільної справи);

– використання можливостей сучасних мультимедіа для структурування та оптимального подання навчальної історико-педагогічної інформації;

– підтримку та збереження діалогічних форм навчальної взаємодії як умови суб'єктивізації особистого й професійного (того, що набувається протягом навчання молодшої людини у вищому навчальному закладі) досвіду під час засвоєння студентами історико-педагогічної інформації.

Сьогодні для майбутніх педагогів відкриті шляхи моделювання сучасної педагогічної теорії на ґрунті засвоєних історико-педагогічних знань, реалізації теоретичних ідей у практичній педагогічній діяльності. Тож, украй важливо, щоб педагогічна й історико-педагогічна інформація не сприймалася студентами лише як суто «пізнавально-професійна», занадто теоретизована й відірвана від практичної дійсності. Вона повинна бути затребуваною в її найкращих досягненнях та активованою в сучасних освітянських реаліях.

P.S. Автор висловлює вдячність доктору педагогічних наук, професору О. Малихіну за якісний переклад цієї статті англійською мовою.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
СПРИЙМАННЯ ЗМІСТУ ЛЕКЦІЙНОГО
МАТЕРІАЛУ З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Факультет української філології
Курс III
Група УФФ-09
Прізвище, ім'я, по батькові студента
Дораш Наталія
Миколаївна

Заміри	Час
1 замір	5 хв
2 замір	40 хв
3 замір	55 хв

Рис. 1. Приклад використання студенткою картки дослідження особливостей сприймання змісту історико-педагогічної інформації за методикою «Оцінка часових інтервалів»

Література

- Бим-Бад Б. М.** Проблемы педагогики как науки / Б. М. Бим-Бад // Основы педагогики / Б. Вульф, В. Иванов. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – С. 212 – 216.
- Бугрименко А. Г.** Внутренняя и внешняя учебная мотивация у студентов педагогического вуза / А. Г. Бугрименко // Психология в вузе. – 2006. – № 3. – С. 15 – 27.
- Джуринский А. Н.** История педагогики / А. Н. Джуринский. – М. : Гуман. центр ВЛАДОС, 1999. – 432 с.
- Джуринский А. Н.** Размышления над историей педагогики / А. Н. Джуринский // Педагогика. – 2001. – № 6. – С. 72 – 78.
- Дічек Н.** Біографічний метод як інструмент дослідження історії педагогіки / Н. Дічек. – 2001. – № 4. – С. 15 – 19.
- Еремін В. С.** Концепции постнеклассической педагогики / В. С. Еремін // Педагогика. – 2012. – № 3. – С. 19 – 23.
- Зайченко І. В.** Історія педагогіки : навч. посіб. : у 2-х кн. / І. В. Зайченко. – К. : Слово, 2010. – Кн. II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. – 1032 с.
- История педагогики и образования.** От

зародження виховання в первобитному об-
ществі до кінця ХХ в. / под ред. А. І. Писку-
нова. – М. : ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.

9. Коссов Б. Гуманитарные дисциплины и становление личности / Б. Коссов, В. Виноградов, Е. Гуртовой, И. Добродеева // Высшее образование в России. – 1997. – № 4. – С. 60 – 67.

10. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 39 – 42.

11. Сухомлинська О. Концептуальні за-
сади розвитку історико-педагогічної науки в
Україні / О. Сухомлинська // Шлях освіти. –
1999. – № 1. – С. 41 – 45.

12. Сухомлинська О. Персоналія в істо-
рико-педагогічному дискурсі / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – № 4. – С. 10 – 15.

13. Українська педагогіка в персоналіях :
у 2-х кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. :
Либідь, 2005. – Кн. 1. : Х – ХІХ ст. – 624 с.

14. Ушинський К. Д. Людина як предмет
виховання. Спроба педагогічної антропології
/ К. Д. Ушинський // Історія української школи
і педагогіки : хрестоматія. – К. : Знання, 2003.
– С. 252 – 262.

15. Шмидт К. История педагогики, изло-
женная во всемирно-историческом развитии
и в органической связи с культурной жизнью
народов ; пер. с нем. / К. Шмидт. – 3-е изд. –
М., – 1879 – 1881. – Т. 1 – 4.

* * *

Садова В. В. Історико-педагогічна
інформація: особливості сприйняття та ос-
мислення

Висвітлено проблемні аспекти історико-
педагогічної підготовки студентів вищих на-
вчальних закладів, досліджено особливості
сприйняття, засвоєння та осмислення сту-
дентами вищої педагогічної школи навчаль-
ної історико-педагогічної інформації. Шляхом
узагальнення емпіричних даних та зіставлен-
ня з результатами новітніх педагогічних роз-
відок у галузі викладання педагогічних дис-
циплін виокремлено чинники, які сприяють
досягненню глибини та ґрунтовності засво-
єння студентами історико-педагогічних знань
при збереженні лекційної форми навчання як
провідної у вищому педагогічному навчаль-
ному закладі.

Ключові слова: історико-педагогічна
інформація, зміст історико-педагогічної підго-
товки, хронологічний підхід, проблемний
підхід, лекційна форма навчання.

Садовая В. В. **Историко-педагогическая информация: особенности восприятия и осмысления**

Освещены проблемные аспекты истори-
ко-педагогической подготовки студентов выс-
ших учебных заведений, исследованы осо-
бенности восприятия, усвоения и осмысле-
ния студентами высшей педагогической шко-
лы историко-педагогической информации.
Путем обобщения эмпирических данных и
сопоставления с результатами новейших пе-
дагогических исследований в области препода-
вания педагогических дисциплин выделе-
ны факторы, способствующие достижению
глубины и основательности овладения сту-
дентами историко-педагогическими знания-
ми при сохранении лекционной формы обу-
чения как ведущей в высшем педагогическом
учебном заведении.

Ключевые слова: историко-педагогическая
информация, содержание историко-педагогиче-
ской подготовки, хронологический подход,
проблемный подход, лекционная форма обу-
чения.

**Sadova V. V. Peculiarities of Perception and
Comprehension of Historical and Pedagogical
Information**

Peculiarities of perception, assimilation, and
comprehension of the history of pedagogy content
by the students of teacher-training higher educational
establishments are examined. On the basis of the
generalization of empirical data and comparison of
the results of the latest research in pedagogical
disciplines, factors ensuring the depth of students'
history of pedagogy content knowledge while
retaining lecture approach are determined.

Key words: historical and pedagogical
information, history of pedagogy content,
chronological approach, problem-solving approach,
lecture approach.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.